

УДК 811.111'37:81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.33>

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ, АДЕКВАТНІСТЬ ТА БУКВАЛІЗМ

GENERAL ISSUES OF TRANSLATION: EQUIVALENCE, ADEQUACY, AND LITERALISM

Козак Т.Б.,*orcid.org/0009-0002-3434-0663**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Одеська юридична академія»***Тупікова Т.В.,***orcid.org/0000-0002-1894-8284**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті здійснено комплексний теоретичний аналіз ключових категорій перекладознавства – еквівалентності, адекватності та буквализму – у контексті сучасних підходів до міжмовної та міжкультурної комунікації. Актуальність дослідження зумовлена зростаючою потребою у якісному перекладі різножанрових текстів, що вимагає від перекладача не лише ґрунтовних мовних знань, а й глибокого розуміння функціональних, стилістичних і прагматичних особливостей оригіналу. У роботі підкреслюється, що переклад є складним інтелектуальним процесом, який не може зводитися до формального відтворення мовних одиниць, оскільки кожна мова відображає об'єктивну реальність крізь призму власної національно-культурної специфіки. У статті послідовно розмежовано поняття еквівалентного та адекватного перекладу. Еквівалентність інтерпретується як відповідність окремих лексичних, граматичних або синтаксичних компонентів тексту, тоді як адекватність розглядається як ширша категорія, що охоплює відтворення змісту, стилістичної функції та комунікативного впливу оригіналу на адресата. Особливу увагу приділено аналізу явища буквализму, яке виникає внаслідок надмірної орієнтації на формальну точність і призводить до порушення норм мови перекладу, стилістичної неприродності та смислових викривлень. Доведено, що буквальный переклад навіть за наявності словникових відповідників не гарантує правильності й повноцінності передачі інформації. У межах дослідження проаналізовано типові помилки, зумовлені механічним перенесенням лексичних значень, граматичних форм і синтаксичних конструкцій з мови оригіналу до мови перекладу. Обґрунтовано тезу про необхідність свідомої відмови від формальної точності як передумови досягнення адекватності. Значну увагу приділено характеристиці спеціальних перекладацьких прийомів, зокрема конкретизації, генералізації, логічного розвитку поняття, компенсації, антонімічного перекладу, а також введення й опускання мовних елементів. Показано, що застосування цих прийомів дозволяє зберегти семантичну повноту та стилістичну виразність тексту за умов немінучих міжмовних розбіжностей.

Ключові слова: перекладознавство, еквівалентність, адекватність, буквализм, перекладацькі прийоми, міжмовна комунікація, міжкультурна комунікація.

The article provides a comprehensive theoretical analysis of fundamental categories in translation studies—equivalence, adequacy, and literalness—within the framework of contemporary approaches to interlingual and intercultural communication. The study's relevance is determined by the increasing demand for high-quality translation across various text genres, which requires translators to possess not only profound linguistic competence but also an in-depth understanding of the functional, stylistic, and pragmatic features of the source text. The paper emphasizes that translation constitutes a complex intellectual process that cannot be reduced to mere formal reproduction of linguistic units, as each language reflects objective reality through the lens of its own national and cultural specificity. The research distinguishes clearly between equivalent and adequate translation. Equivalence is interpreted as the correspondence of individual lexical, grammatical, or syntactic components of the text, whereas adequacy represents a broader category encompassing the accurate conveyance of meaning, stylistic function, and communicative impact of the original on the target audience. Particular attention is paid to literalness, which results from excessive focus on formal accuracy and may lead to violations of the norms of the target language, stylistic unnaturalness, and semantic distortions. It is demonstrated that literal translation, even when dictionary equivalents exist, does not ensure proper and complete information transfer. Typical errors arising from mechanical transfer of lexical meanings, grammatical forms, and syntactic structures from the source language to the target language are analyzed. The study argues for the necessity of consciously abandoning formal accuracy as a prerequisite for achieving translation adequacy. Furthermore, specific translation techniques such as concretization, generalization, logical development of concepts, compensation, antonymic translation, as well as the addition or omission of linguistic elements, are characterized. The application of these techniques ensures semantic completeness and stylistic expressiveness despite inevitable interlingual divergences.

Key words: translation studies, equivalence, adequacy, literalness, translation techniques, interlingual communication, intercultural communication.

Постановка проблеми. Переклад як вид міжмовної та міжкультурної комунікації передбачає не механічну заміну мовних одиниць однієї мови одиницями іншої, а складний процес відтворення змісту, форми та стилістичних особливостей оригіналу. Особливо гостро проблема постає у випадках, коли формальна точність вступає у суперечність із смисловою або стилістичною адекватністю. Надмірне тяжіння до дослівного перекладу призводить до буквалізму, що спотворює зміст і порушує норми мови перекладу. У зв'язку з цим актуальним є питання розмежування понять еквівалентності та адекватності перекладу, а також аналіз перекладацьких прийомів, спрямованих на досягнення адекватного результату.

Мета дослідження. Метою статті є комплексний аналіз понять еквівалентного та адекватного перекладу, виявлення причин виникнення буквалізму та характеристика основних перекладацьких прийомів, що забезпечують адекватну передачу змісту й стилю оригінального тексту.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми еквівалентності та адекватності перекладу тривалий час залишаються в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних перекладознавців. Теоретичні основи аналізу еквівалентності простежуються ще в працях таких класичних лінгвістів, як Р. Якобсон та Е. Ніда [1, 2, 3], які підкреслювали, що переклад – це не просто відповідність окремих мовних одиниць, а багаторівневий процес передачі смислу з урахуванням культурних, прагматичних і функціональних аспектів. Зокрема, Нід визначав поняття «динамічної еквівалентності» як прагнення відтворити ефект, який текст справляє на реципієнта мовою перекладу аналогічно до оригіналу, а не просто дослівно копіювати мовні формули.

У сучасних дослідженнях акцент дедалі частіше зміщується від формального зіставлення одиниць тексту до комплексної оцінки функціональної адекватності перекладу як твору комунікації. Вітчизняні вчені, зокрема у працях І. С. Овчаренко [4] та А. Попович [5], виділяють семантичний, комунікативний та прагматичний рівні еквівалентності, що дозволяє досліджувати переклад не лише як лінгвістичне явище, а й як міжкультурний акт передачі значень. Такі підходи розширюють межі традиційної еквівалентності, включаючи до аналізу стильові маркери, тональність, емоційно-оценочні компоненти та культурно детерміновані реалії.

Значну увагу в зарубіжній літературі приділено також феномену адекватності. За Е. Турчаніною [6], адекватність перекладу виступає критерієм

відповідності не тільки змісту оригіналу, а й умовам функціонування тексту перекладу в цільовій культурі. Це означає, що переклад повинен бути сприйнятним і прийнятним для цільової аудиторії, зберігаючи при цьому функцію оригінального тексту – інформаційну, естетичну, експресивну чи інструментальну.

Окремі дослідники підкреслюють зв'язок між адекватністю та комунікативною ефективністю перекладу. Так, А. Попович розглядає адекватність як властивість, що визначається відповідністю перекладу мовленнєвим намірам автора, комунікативним намірам перекладача та очікуванням адресата [5]. Цей підхід дозволяє уникати вузького формального погляду та розглядати переклад як інтерактивний процес, де значення створюється на межі мов і культур.

У контексті практичних досліджень наголошується, що саме невміння відходити від буквального перенесення структури та лексики оригіналу часто призводить до стилістичних невідповідностей і змістових викривлень. Аналіз перекладів художніх та спеціальних текстів показує, що найуспішніші перекладачі свідомо жертвують формальною еквівалентністю заради збереження адекватності функціональних та комунікативних параметрів оригіналу [7, 8].

Таким чином, сучасні наукові підходи розглядають еквівалентність і адекватність не як взаємовиключні, а як взаємодоповнювані категорії. Еквівалентність виступає базою для побудови перекладу, тоді як адекватність спрямовує процес до досягнення комунікативної та культурної релевантності.

Виклад основного матеріалу

4.1. Еквівалентний і адекватний переклад. Буквалізм.

Відтворюючи оригінал під час перекладу, необхідно враховувати особливості вираження думки в конкретній мові. Хоча людське мислення є універсальним, різні мови використовують різні засоби для відображення об'єктивної реальності, що зумовлює їх національну своєрідність. У процесі перекладу закономірно виявляються розбіжності у фонетичній системі, граматичній будові та лексичному складі мов.

Адекватним називається переклад, який максимально точно передає зміст і форму оригіналу в їх нерозривному зв'язку, відтворюючи як смислову, так і стилістичну сторону тексту. Еквівалентність же передбачає відповідність лише окремих компонентів висловлювання.

Через мовні відмінності адекватна передача оригіналу шляхом дослівного перекладу мож-

лива лише у виняткових випадках. Наприклад, німецьке питання *Wie geht es Ihnen?* залежно від контексту перекладається як «Як Ви маєте?», «Як Ваші справи?», «Як Ваше здоров'я?».

Навіть за наявності прямої словникової відповідності дослівний переклад часто є неприйнятним. Так, у німецькій та слов'янських мовах існують розбіжності у нумерації поверхів: *der erste Stock* відповідає «другому поверху», тоді як *das Erdgeschoss* – «першому».

Механічне перенесення граматичних форм також може призвести до помилок. Наприклад:

Ich danke Ihnen, Sepp. Ich telefoniere gleich mit Gingold.

«Я зараз же зателефоную разом з Гінгольдом.»

«Я зараз же зателефоную Гінгольду.»

Подібні помилки є проявом буквалізму, що особливо характерно для початківців-перекладачів.

4.2. Відмова від формальної точності як умова адекватності

Правильність, адекватність перекладу не гарантується дотриманням формальної точності, буквальним копіюванням, механічним відтворенням слів і форм тексту, що перекладається. Вона, навпаки, зазвичай досягається шляхом відмови від повторення форми оригіналу. Необхідність такої відмови виявляється внаслідок порівняння засобів вираження двох мов, визначення їх смислової та стилістичної ролі. Вибираючи один із ряду можливих способів вираження одного і того ж змісту, перекладач для адекватного відтворення оригіналу повинен використовувати мовні засоби, рівноцінні засобам оригіналу як за своїм змістовим змістом, так і за стилістичною функцією:

Наприклад:

Frau Camuzzi wandte sich nach ihrem Gatten um... «Синьйора Камуцці обернулася до чоловіка...»

„Schweig! du hast kein Herz.“ Und sie kehrte zurück zu dem Tenor.

Nur dies eine Mal hatte sie ihn aus dem Auge gelassen. (Н. Манн „Die kleine Stadt“).

Синьйора Камуцці обернулася до чоловіка, який, увійшовши до ложі,

побажав дізнатися, у чому суть п'єси.

- Мовчи, у тебе немає серця.

І вона знову вп'ялася очима у свого тенора. Вона дивилася, не відриваючись. (Н. Манн „Die kleine Stadt“)

„Was Mahlmann Ihnen nämlich schenkte, war mit meinem Gelde bezahlt, grüner Junge.“ (Н. Манн „Die kleine Stadt“)

– Все, що Мальман Вам дарував, купувалося на мої гроші. Він відбирав у мене все, до остан-

ньої марки. Я був ще зовсім наївним молодцем. (Н. Манн „Der Untertan“).

У цьому випадку зміна структури речення зумовлена нормами мови перекладу. Формальні розбіжності між перекладом і оригіналом виправдані, продиктовані прагненням точніше передати зміст і стиль уривка.

Оскільки адекватний переклад вимагає правильної передачі тексту як єдиного цілого, а не як суми розрізнених речень, перекладач, якщо це диктується смисловими чи стилістичними міркуваннями, може переносити окремі слова з однієї пропозиції до іншої:

In wenigen Minuten soll der Zug y Hamburg einlaufen. Damit beginnt ein neuer Abschnitt in der Arbeit des Mannes, der im Durchgang des Schnellzuges Frankfurt am Main – Hamburg – Altona steht und aus dem Fenster blickt. (W.Көppen „Treibhaus“)

Швидкий поїзд Франкфурт- на-Майні – Гамбург – Альтона за кілька хвилин прибуває до Гамбурга. Починається нова смуга у діяльності людини, яка стоїть зараз у коридорі вагона та дивиться у вікно.

Порівнюючи оригінал та переклад, бачимо, що перенесення слів *der Schnellzug Frankfurt am Main – Hamburg – Altona* диктується стилістичними вимогами.

Der Bauer verzog keine Miene; aus seinem zerknitterten, ausdruckslosen Gesicht startten zwei aufgerissene Augen den erregten Pedro an. (W.Көppen „Treibhaus“)

При перекладі цього речення ми зустрічаємося з лексичними труднощами. З погляду української мови незвичайне поєднання *aus seinem... Gesicht startten zwei... Augen den... Pedro an*, його не можна передати дослівно. З певними труднощами пов'язаний і переклад поєднання *Keine Miene Version*. Якщо перекласти: «вираз обличчя не змінився», то слово «обличчя» повторюватиметься в обох частинах пропозиції, що стилістично не виправдано. Якщо ж перекласти не подавати виду», то потрібні пояснювальні слова, що зробило б пропозицію важким. Цих труднощів можна уникнути, переносючи переклад слів *das zerknitterte ausdruckslose Gesicht* з другої пропозиції до першої:

Пам'ята невиразна особа селянина залишалася нерухомою; на схвильованого Педро дивилися широко розплющені очі.

4.3. Робота з текстом як єдиним цілим дозволяє для досягнення адекватності іноді змінювати порядок прямоування речень. Адекватний переклад передбачає сприйняття тексту як цілісності. З цією метою перекладач може: переносити

окремі слова між реченнями; змінювати порядок речень; розбивати довгі складні конструкції; об'єднувати кілька речень в одне. Наприклад, зміна порядку речень дозволяє правильно передати послідовність дій:

Einen Augenblick später stand Christa im Atelier. Wolfgang hatte den Raum verlassen.

«Вольфганг вийшов. За секунду Кріста стояла в ательє.»

У німецькому тексті послідовність дій уточнюється шляхом використання плюсквамперфекту. При перекладі українською мовою, яка має граматичної категорією попередження, за збереження порядку проходження пропозицій може скластися враження, що Вольфганг вийшов з ательє після того, як з'явилася Кріста. Адекватної передачі змісту, і зокрема правильного вираження послідовності дій, можна досягти, поставивши другу пропозицію на перше місце:

Вольфганг вийшов. За секунду Кріста стояла в ательє.

Розбіжність синтаксичних та стилістичних норм німецької та української мови призводить до того, що в багатьох випадках синтаксичний малюнок перекладу істотно відрізняється від даного в оригіналі. Нерідко докорінно змінюється структура пропозиції, німецьке підлягає передається доповненням українського речення, прийменникове визначення – причетним оборотом, інфінітив – підрядного речення тощо.

Der Schmerz raubte ihm das Bewusstsein. Від болю він зомлів.

При перекладі наступного речення вводиться причетний обіг:

Alle Absichten und Pläne auf ein Weiterbestehen dieses Zustandes widersprechen den Lebensinteressen der europäischen Völker.

Усі наміри та плани, спрямовані на збереження цього положення, що суперечать життєвим інтересам європейських народів...

Нижченаведене використання у перекладі підрядного зв'язку:

Er freute sich darauf, sie zu malen. (L. Feuchtwanger „Goya“)

Він радів, що писатиме її портрет. (Л. Фейхтвангер. «Гойя»)

Речення показує необхідність використання у перекладі підрядного зв'язку. Перекладачеві доводиться іноді вдаватися до розбивки довгого складного речення на два і більше. Робиться це задля досягнення більшої смислової ясності і з метою усунення неприпустимо великовагової для російської побудови пропозиції. Необхідно, однак, пам'ятати, що не можна роз-

бивати речення у тих випадках, коли це може порушити смислову єдність. Потрібно враховувати також стилістичні особливості оригіналу. Розглянемо наступний приклад, де найбільш значуща фраза виноситься на окреме речення:

Das letzte Wort, ob es zu einem schweren Arbeitskonflikt an der Ruhr kommen wird, haben dann die Stahlarbeiter in einer Urabstimmung. Перекладачеві доводиться іноді вдаватися до розбивки:

«Чи дійде справа до гострого трудового конфлікту у Рурі, сталеливарники вирішать голосуванням. Останнє слово за ними».

У наведеному нижче перекладач вдається до розбивки, щоб уникнути важкої побудови речення:

Sein Vater, der Senator, überlebte ihn, wenn auch nur um ein wenig, und die kurze Zeitspanne, bis er auch starb – übrigens gleichfalls einer Lungenentzündung, und zwar unter großen Kämp seinem Sohn war Hans Lorenz Castorp eine schwer zu fällende, im Leben zäh wurzelnde Natur –, diese Zeitspanne also, es waren nur anderthalb Jahre, erlebte der verwaiste Hans Castorp in seines Großvaters Hause, einem zu Anfang Grundstück im Geschmack des nordischen Klassizismus erbauten, in einer trüben Wetterfarbe gestrichenen Haus an der Esplanade, mit Halbsäulen zu beiden Seiten der Eingangstür, in der Mitte des um fünf Stufen aufgetrepten Erdgeschosses, und zwei Obergeschossen außer der Beletage, wo die Fenster bis zu den Fußböden hinuntergezogen und mit gegossenen Eisengittern versehen waren. (Th. Mann „Der Zauberberg“)

Його батько, сенатор, пережив сина, хоч і не набагато; недовгий час до його смерті, що пішла також від запалення легенів, причому старий дуже мучився і вперто боровся з хворобою, бо, на відміну від сина, Ганс-Лоренц Касторп був могутньою натурою, що пустила міцне коріння в життя, – це недовгий час, всього якихось півроку, всього якихось півроку – всього півроку. прожив у домі діда.

Будинок займав вузьку земельну ділянку на Еспланаді, він був побудований на початку минулого століття, на кшталт північного класицизму, і пофарбований в похмурий колір; з боків головного входу стояли два пілястри, перший поверх був піднятий на п'ять щаблів над землею, ще два поверхи височіли над бельетажем, де вікна доходили до підлоги і були захищені чавунними литими ґратами. (Т. Манн. "Чарівна гора")

При перекладі можна об'єднувати два або кілька речень в одне, якщо це дозволяє чіткіше передати зміст оригіналу і краще узгоджується з синтаксичними та стилістичними нормами української мови:

Поєднання речень допомагає іноді передати функції тих чи інших граматичних засобів:

Plötzlich setzte die Musik aus. Der Konsul hatte ein Zeichen gegeben. Попередження другої дії (hatte gegeben) виражається в оригіналі формою плюсквамперфекту. Чіткої передачі значення попередження можна домогтися об'єднанням речень в одне: Консул подав знак, і музика відразу замовкла.

4.4. Спеціальні прийоми досягнення адекватності

До основних спеціальних прийомів належать: адекватна заміна; конкретизація абстрактних понять; генералізація; логічний розвиток поняття; компенсація; антонімічний переклад; введення та опускання слів; заміна частин мови. Так, ідіоматичний вираз *mir fällt ein Stein vom*

Herzen доцільно перекладати як «у мене відлягло від серця», а не дослівно.

Компенсація дозволяє передати експресивність, втрачену в одному місці тексту, за допомогою інших мовних засобів в іншому.

Антонімічний переклад полягає в заміні поняття його протилежністю з відповідною граматичною трансформацією, наприклад:

die Freiheit geht nie unter → «свобода перемає».

Висновки. Адекватний переклад є результатом глибокого аналізу змісту, форми та стилістичної функції мовних засобів оригіналу. Формальна точність не гарантує якості перекладу і часто призводить до буквалізму. Досягнення адекватності можливе лише за умови творчого підходу перекладача, врахування норм мови перекладу та використання спеціальних перекладацьких прийомів. Саме такий підхід забезпечує повноцінне відтворення змісту й стилістичної своєрідності оригінального тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Якобсон Р. Про лінгвістичні аспекти перекладу. Мовознавство і поетика. Київ: Основи, 1996. С. 231–244. 320 с.
2. Nida E. A. *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill, 1964. 331 p.
3. Nida E. A., Taber C. R. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E. J. Brill, 1969. 218 p.
4. Овчаренко І. С. Теоретичні засади перекладу: еквівалентність і адекватність. Філологічні студії. 2017. № 2. С. 45–52. 210 с.
5. Попович А. Проблеми художнього перекладу. Київ: Дніпро, 1980. 240 с.
6. Турчина Н. В. Адекватність і еквівалентність перекладу як перекладознавчі категорії. Наукові записки. 2015. № 3. С. 112–118. 186 с.
7. Koller W. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: Quelle & Meyer, 2011. 343 S.
8. Šarčević S. *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International, 2000. 308 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 08.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026